

Anadoluda oguzlar

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Anadoluda oguzlar ANADOLU'DA OĞUZLAR

Anadolu'ya Oğuz veya Türkmen adıyla bilinen kitlelerin göç etmesi ve yerleşmesi, büyük ölçüde Büyük Selçuklu İmparatorluğundaki siyasî ve demografik gelişmelerle ilgilidir. Ancak bu gelişmeleri daha iyi anlayabilmek için Oğuzların Anadolu'ya gelmeden önceki durumlarına ve Anadolu'ya doğru yönelmelerinin sebeplerine kısa da olsa temas etmek lazımdır. Göktürk ve Uygur devletlerinin önemli bir unsuru olan Oğuzlar, X. asrın ilk yarısında Sır-Derya (Seyhun) boyları ile onun kuzeyindeki bozkırlarda yaşamaktaydılar.[1] Yaşanılan hayat tarzı ise daha ziyade göçebe idi. Göçebe hayat yaşayanların yegâne ekonomik faaliyeti hayvancılıktı. Bu bakımdan bunların hayvanlarını otlatacakları geniş yaylak ve kışı geçirecekleri kışlak mahallerine ihtiyaçları vardı. Bunun yanında Oğuzlara mensup olanlar arasında yerleşik olanlar da vardı. O dönemlerde yerleşik hayat yaşayanlara, tembel manasında “yatuk” denmesi[2], göçebe hayatın cazibesini gösterse gerektir.

Oğuzlar genelde göçebe bir hayat tarzı yaşamalarına rağmen, kendi içlerinde siyasî ve sosyal bir yapılanma içinde idiler. Üzerinde pek çok nazariyeler ileri sürülen “Oğuz” kelimesinin, hâkim bir görüş olarak “kabileler”, “kabileler birliği” veya “akraba kabilelerin birliği” manasına geldiğinin belirtilmesi,[3] böyle bir yapılanmanın da işareti olmalıdır. Diğer bir ifade ile “Oğuz”, siyasî ve sosyal teşkilâtlanmanın da bir ifadesi idi. Erken dönemlerden itibaren muhtelif sayıdaki boylardan meydana gelen Oğuzlar, siyasî ve sosyal teşkilâtlanmanın en klâsik dönemlerinde iki ana kısma ayrılmaktaydılar: Üç-Ok ve Boz-Ok. Bu iki ana kısım ise müsâvî olarak kendisine mensup boylardan meydana gelmekte idi. Bu boylar Kayı, Bayat, Alka-Evli/Alka-Bölük, Kara-Evli/Kara-Bölük, Yazır, Döğer, Dodurga, Yaparlı, Avşar, Kızık, Beğdili,

Karkın, Bayındır, Peçenek, Çavundur/Çavuldur, Çepni, Salur, Eymir, Alayuntlu, Yüreğir, İğdir, Büğdüz, Yıva ve Kınık adlarını taşımaktaydı.[4] Oğuzlar, böyle bir teşkilâatlanma içinde başlarında yabguların bulunduğu bir devlete sahiptiler. Bu devletin başkenti, kışlak bölgesindeki Yenikent idi.[5] Devletin karşılığı olarak ise o dönemde daha çok “il” veya “el” adı kullanılmaktaydı.

X. yüzyıl ortalarından sonra Oğuzların önemli bir kısmının yurtlarından göç etme sürecine girdikleri görülüyor. Bu göç etmede iç siyasî çekişmeler ve kuzeydeki Kıpçakların baskısı ile yer darlığı ve yaylak mahallerinin kifayetsizliğinin rol oynadığı anlaşıyor. Bu göç edenlerden bir grup, Karadeniz’in kuzeyinden batıya doğru muhaceret etti. Bunlar tarihî kaynaklarda “Uz” adıyla geçmektedir.[6] Diğer önemli bir grup ise güneyde Oğuzların bir uç şehri durumunda olan Cend’e gelmişti. Bu bölgeye gelen Oğuzların liderliğini ise Kınık boyuna mensup bulunan ve Oğuz Yabgu Devleti’nde sübaşı (ordu kumandanı) olan Selçuk Bey yapmaktaydı. Oğuzların Cend’e gelmesi, yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Oğuzlar burada İslâmiyeti bir din olarak kabul ettiler. İslamiyet’i kabul eden bu Oğuzlara, İslâmiyet’e girmeden önce muhtelif Türk kavimleri arasında siyasî bir tabir olarak kullanıldığı anlaşılan “Türkmen” denilmeye başlandı.[7]

Oğuzların lideri olan Selçuk Bey, çok geçmeden Cend bölgesinde yeni bir hüviyet kazanmaya başladı. Samanî Devleti ile Karahanlılar arasındaki mücadelede, oğlu Arslan kumandasında gönderdiği kuvvetlerle Samanîlerin Mâveraünnehr’de (Maveraünnehir) üstünlük kurmasını sağladı. Bu bakımdan Samanîler, Karahanlılara karşı uç bölgesinde yer alan Nur kasabası civarındaki bazı yerleri yurt olarak Selçuklulara verdiler (986). Bunun üzerine zaten Cend bölgesine sıkışmış bir durumda olan Selçuk’un oğlu Arslan’a bağlı Oğuz grubu buraya geldi. Bu durum Oğuzlara mensup grupların, hanedan üyelerine bağlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bir süre sonra Selçuk Bey vefat edince, Türk an’anelerine uygun olarak konar-göçer hayat yaşayan Oğuzların, Selçuklu ailesi

arasında bölüşülmesi daha açık olarak ortaya çıktı. Bunun sonucunda Cend bölgesindeki Oğuzların hemen hemen tamamı, Arslan Yabgu'nun faaliyet gösterdiği Mâveraünnehr civarına geldiler. Ancak Mâveraünnehr bölgesinde üstünlük, Gaznelilerle anlaşma halinde olan Karahanlılara geçince, Oğuzların yer ve yurt sıkıntısı had safhaya ulaştı. Bu sırada amcaları Arslan Yabgu ile pek anlaşamayan Tuğrul ve Çağrı Beylere bağlı Oğuz grupları, taarruzdan daha uzak uç bölgelere doğru çekilmeye başladılar.

Bu arada Arslan Yabgu'nun Gazneliler tarafından tevkif edilmesi ve bilahere vefat etmesi (1032), ona bağlı Oğuzların başsız kalmasına ve sağa sola dağılmasına sebep oldu. Bu durum karşısında bunların beyleri, Gazneli hükümdarı Mahmud'a müracaat ederek kendilerine yer verilmesini istediler. Bunun üzerine kendilerine Horasan havalisinde yeni yurtlar verildi. Bu sırada Oğuzları teşkil eden muhtelif boy veya grupların, belirgin bir şekilde hanedana mensup Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve Musa Yabgu ile Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın amca oğlu İbrahim Yınal'a bağlı olması ve hatta onların adıyla anılması (Yınalıyan gibi)[8], daha önce bahsedildiği gibi Türk idare ve hakimiyet anlayışının bir işareti olmalıdır. Bir süre sonra Gazneli Hükümdarı Sultan Mesud'un Hindistan seferiyle uğraşmasını fırsat bilen Tuğrul ve Çağrı Beyler, Horasan'ın önemli şehirlerinden Nişabur'u aldılar (1038). Bunu 1040 yılında Gaznelilere karşı kazanılan Dandanakan zaferi takip etti. Bu zafer sonunda Oğuz Yabgu Devleti'nin devamı sayılabilecek bir Selçuklu Devleti kuruldu ve Devlet'in başına da Tuğrul Bey geçti. Selçuklu Devleti kurulduktan sonra merkezî bir idare ve yasa düzeni içine girilmeye başlandı. Bu durum göçebe hayat tarzı ile pek uyuşmayan bir idare tarzı idi. Artık devlet için en önemli meselelerden birisi, geçimleri için göçebe hayat yaşayan Oğuzlara yaylak ve kışlak mahalleri bulmak olmuştı. Bunun sonucunda Selçuklu merkezî idaresi, onları merkezî idareden uzak bölgelere, yani batı uç bölgelerine doğru yönlendirmeye başladı.

Bu yönlendirme siyaseti önce Azerbaycan yönüne doğru oldu. Yönlendirilenler daha ziyade önce Arslan Yabgu'ya, daha sonra ise onun oğullarına bağlı olanlardı. Azerbaycan'a doğru yönlendirilmelerden sonra Anadolu'nun doğu, orta ve hatta batı kentlerine doğru sürekli akınlarda bulunuldu. Ancak Bizans'ın elinde birçok müstahkem kale ve şehir olduğundan, bu akınları müteakip tekrar Anadolu'nun doğu sınır bölgesine, Azerbaycan bölgesine dönülüyordu. Nihayet 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Oğuzlar kitleler halinde Anadolu'ya gelmeye başladılar. Bu göç dalgasına, önce Azerbaycan ile Anadolu'nun doğu uç bölgesi arasında sıkışmış bir halde bulunanlar, sonra bu uç bölgesine göre daha iç kesimlerde olanlar katıldılar. Anadolu'ya gelen bu göç dalgası, 1221-1260 yılları arasındaki Moğol istilâları sırasında daha büyük boyutlara ulaştı. Moğol istilâsı sırasında Türkistan'ın geniş ölçüde tahribe uğraması, bu dönemde Anadolu'ya yerleşik unsurların da gelmesinde önemli bir rol oynadı. Bu gelenler arasında Karluk, Halaç ve Kıpçak gibi Türk kavimleri dahi vardı. Bunun sonucunda Anadolu'nun demografik, toponomik, kültürel yapısında hızlı değişimler olmaya başladı. Ancak bu değişimi asıl sağlayan unsur, Anadolu'da yaygın olarak Türkmen adıyla bilinen Oğuzlardı.

Orta Asya'nın steplerinden kitleler halinde gelen Türkmenler için Anadolu, hem yerleşik hem de hayvancılığa bağlı göçebe hayat tarzını yaşamaya elverişli bir bölge idi. Böyle olmakla beraber, tarihî bakımdan Anadolu'da göçebeliğin çok eskilere gittiğini söylemek çok güçtür. Nitekim Klâsik Antik Çağ'da ve Bizans Dönemi'nde gerçek manada burada göçebe bir hayat tarzı yaşayanların olmadığı anlaşıyor.[9] Bu bakımdan Anadolu'nun esas olarak göçebe hayat yaşayanlarla tanışması, bu Türkmen göçleri ile olmuştur. Son zamanlarda özellikle XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı kaynaklarına dayanılarak Anadolu'nun muhtelif bölgelerinin toponomisi üzerine yapılan çalışmalar,[10] bu göçler esnasında müstahkem kale hüviyetinde olan şehir ve kasabaların dışındaki kırsal kesimin, alabildiğine boş olduğunu gösteriyor. Türkmenler için kırsal kesimi alabildiğine boş olan Anadolu, başlangıçta şüphesiz yabancı

bir bölge idi. Ancak yaşadıkları hayat tarzının da icabı olarak ilk gelişlerini müteakip Anadolu'da Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulan ilk Türk devleti ile Orta ve Doğu Anadolu'nun fethinde önemli roller oynayan Türkmen beylerinin kurduğu Danişmendliler, Mengüçükler, Artuklular, Ahlat Şahlar, Saltuklular ve hatta Türkiye Selçuklu Devleti dönemlerinde kısa sürede bölgeyi tanımaya başladıklarını düşünmek mümkündür. Türkmen Beylikleri ve güneyde Osmanlı Devleti ile bir nüfuz mücadelesine giren Memlük Devleti Dönemi, artık göçebelerin coğrafî dağılımları ile yaylak-kışlak mahallerinin bilindiği ve şekillendiği bir dönem olmalıdır. Esasında Anadolu'da kurulan devletlerin birçoğunun doğrudan doğruya Türkmen boyuna mensup bir hanedan tarafından kurulduğunun bilinmesi, onların bölgenin fethinde oynadıkları rolleri göstermesi bakımından önemlidir.

1071 Malazgirt Savaşı'nı takip eden yıllarda başlayan ve aralıklarla XIV. yüzyıla kadar devam eden göçler sonunda Anadolu'ya tahminlerin de üzerinde Türkmen gelmiş olmalıdır. Ancak bu döneme ait kaynakların kifayetsizliği yüzünden bunların nüfuslarına dair bir bilgi vermek mümkün olamamaktadır. Bununla birlikte bazı kaynaklarda bunların yoğunlaştığı bölgeler üzerine az da olsa bilgilere rastlanmaktadır. Nitekim XII. yüzyılın ortalarına ait bir Latin kaynağı, Denizli bölgesi ile Isparta bölgesindeki göçebelerin 100.000 çadır civarında olduğunu vermektedir.[11] Coğrafyacı İbn Sa'îd ise XIII. yüzyılın sonlarında Denizli bölgesinde 200.000, Bolu bölgesinde 30.000 ve Kastamonu bölgesinde 100.000 çadır göçebe halkın yaşadığını yazmaktadır.[12] Yine bu dönemlerde Suriye bölgesinde 40.000 çadır göçebe halkın yaşadığı dikkati çekmektedir.[13]

Bu bilgilerin yanı sıra, Anadolu'nun toponomisi ile ilgili yer adları, bahis konusu Türkmenlerin coğrafî bakımdan bulundukları bölgelerin tespitine yardımcı olmaktadır. Bu adların, göçebelerin bilahere birçoğunun meskûn bir hale geldiği yer olan ve Anadolu'nun güney ve kuzey kısmında

batıdan doğuya doğru uzanan Toros ve Karadeniz Dağlarının iç eteklerinde geniş bir bölgede yoğunlaştığı görölüyor. Yoğunlaşılın bölgeler, kuzeyde daha çok dağ silsilelerinin iç kesimlerinde yer alan Bolu, Kastamonu, Çorum, Tosya, Tokat ovaları ile Ankara bölgesi idi. Güneyde, Orta Anadolu steplerinin güney sınırı boyu ile Çukurova ve göller bölgesi idi. Batıda, özellikle Menderes ve Gediz ovalarının bulunduğu geniş bölge idi. Bu bölgelerdeki göçebeler, kışlak olarak daha çok dağların sahil kesimine doğru başlayan geniş ova ve vadileri kullanırken, yaylak olarak Anadolu'nun iç kesimlerine doğru bakan dağların eteklerindeki veya o dağların yayvanlaştığı yerlerdeki yaylaları kullanmakta idiler. Bu bakımdan coğrafî şartlar gereği, bu bölgelerdeki göçebelerin yaylak-kışlak mahalleri arasında uzun sayılabilecek bir mesafe yoktu. Ancak, Anadolu'nun doğusu ve güneydoğusunda durum bundan oldukça farklı idi. Buradaki göçebeler, yaylak dönemlerini genellikle Anadolu'nun orta ve doğusundaki yüksek platolar üzerinde geçirirlerdi. Kışlakları ise daha çok bugünkü Suriye ve Irak bölgesindeki yerler idi.

Osmanlı döneminde Oğuz yani Türkmen boylarının hangi bölgeleri yurt tuttukları ve coğrafî bakımdan nasıl bir dağılım gösterdikleri, XV. yüzyılda ve özellikle Anadolu'nun bütünlüğünün sağlandığı XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra daha detaylı olarak tespit edilebilmektedir. Bu dönemde Anadolu, coğrafî bakımdan yaklaşık olarak bugünkü Türkiye'nin Asya kıtası üzerindeki toprakların tamamını içine almakta idi. Ancak bölgenin tamamının Osmanlı idaresine girmesi ve Osmanlı coğrafyasının bir parçası haline gelmesi, oldukça uzun süren mücadeleler sonunda olmuştu. Daha çok Anadolu'daki diğer Türkmen Beylikleri ile yapılan bu mücadeleler, Timur'la 1402'de yapılan Ankara Savaşı'ndan sonra bir ara duraklama ve gerileme dönemine girmişti. Bu dönem, 1413 yılında Çelebi Mehmed'in tahta geçmesiyle birlikte sona erince, Anadolu'nun hem coğrafî hem de siyasî bakımdan bütünlüğünü sağlama mücadeleleri yeniden başladı. Bu mücadeleler, 100 yıldan fazla devam etti. Ancak XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'nun

tamamı Osmanlı idaresine girdi. Böylece Anadolu coğrafî bir bütünlüğe kavuştu.

Anadolu'da Türkmen boylarına mensup olan göçebe grupları, sadece o Türkmen boyunun adını taşıyanlar olarak düşünmemek lazımdır. Eğer bir boyu çınar ağacına benzetecek olursak, bu çınar ağacının gövdesi, şüphesiz boyun kendisi idi. Bu gövdenin üzerindeki dallar veya budaklar ise, boyun alt birimleri idi. Diğer bir ifade ile her boy, kendisine mensup olan gruplara veya birimlere sahipti. Erken dönemlerde boyu teşkil eden birimlerin sayıca çok fazla olduğu şeklinde bir düşünceye sahip olmamak lazımdır. Ancak bu boyların, Anadolu'ya geldikten sonraki süreç içinde daha fazla alt birimlere ayrılmaya başladığını ve hatta aynı boya bağlı birimler arasında zamanla asıl boy adı unutulup alt birim adlarının ön plana çıktığını belirtmek icap etmektedir. Bunun böyle olmasında şüphesiz önemli bazı faktörler rol oynamıştır. Bu faktörlerin başında, Anadolu'daki Moğol nüfuz ve baskısını, boylar halinde yaşayan grupların nüfusunun giderek artmasını, buna paralel olarak yaylak ve kışlak mahallerinin kifayet etmemesini söyleyebiliriz. Ayrıca bu alt birimlere ayrılmada, Osmanlı öncesinde ve Osmanlı döneminde, yerleşikler gibi bunların da idarî ve mâlî bir organizasyon içine alınmasının da önemli bir rol oynadığını hesaba katmak lazımdır.

Anadolu'ya gelen Türkmenler, Osmanlı döneminde "Türkmen" adı ile bilinmenin yanında, "Yürük" veya "Yörük" umumî adıyla da bilinmekteydiler. Onlar için Anadolu'da ortaya çıkan "Yürük" tabiri, "yürümek" fiilinden türetilen ve "yürü" veya "yörü"nün sonuna gelen "k" eki ile elde edilen bir kelimedir. Osmanlı arşiv kaynaklarında Türkmen adının daha çok Anadolu'nun orta ve doğu bölgesinde, "Yürük" adının ise çoğunlukla Anadolu'nun batı bölgesindeki göçebeler için kullanıldığı görülmektedir.[14] Bununla birlikte coğrafî saha itibariyle bu iki tabiri birbirinden kesin çizgileriyle ayırmak güçtür. Zira bu tabirler, aynı bölgede, aynı göçebe grubunu ifade etmek için zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktaydı. Bunun

yanında onlar için yaşadıkları hayat tarzının da bir ifadesi olarak “konar- göçer”, “göçer-evli”, “göçerler” ve “göçebe” gibi tabirler de kullanılmaktaydı.

Osmanlı döneminde Türkmen veya Yürükler, yerleşikler gibi idarî ve mâlî bir organizasyon içinde idiler.[15] Bu idarî ve mâlî organizasyon içindeki büyük gruplar, Boz-ulus Türkmenleri, Yeni-il Türkmenleri, Halep Türkmenleri, Şam Türkmenleri, Dulkadırlı Türkmenleri, Danişmendli Türkmenleri, Esb-Keşân (At-Çeken), Kara-ulus, Ulu Yürük, Ankara Yürükleri, Bolu Yürükleri gibi hususî adlarla bilinmekteydiler. Bu adların onlara genellikle merkezî idare veya merkezî idarenin bürokratları tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu isimlerin onlara gelişigüzel bir şekilde verilmediği dikkati çekmektedir. Bu hususta özellikle coğrafî saha olarak yaşadıkları bölgeler ile Osmanlı döneminden önce mensup oldukları Türkmen beyliklerinin isimleri müessir olmuştur. Bunun yanında Osmanlılardan önceki idarî ve sosyal teşkilatın izlerini taşıyan “il” veya “ulus” gibi tabirler de bu gibi isimlendirmelerde rol oynamıştır. Büyük grupların dışında kalan münferit veya daha küçük göçebe grupları ise, hangi eyaletin veya sancağın dahilinde bulunuyorsa, idarî ve mâlî bakımdan o eyalet veya sancağa bağlı idiler.

Bu şekilde idarî ve mâlî bir organizasyon içinde bulunan Türkmen veya Yürük grupları arasında şüphesiz an’anevî boy yapısını devam ettirenler de vardı. Ancak bu an’anevî boy yapılarının giderek özelliğini kaybetmeye başladığı ve daha önce bahsedildiği gibi boyun alt birimlerini teşkil eden veya onun içinden çıkan birimlerin, büyük gruplar içinde daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Osmanlı arşivlerinde bu şekilde ortaya çıkan ve sayıları binlere ve hatta on binlere varan birimleri görebilmek mümkündür. Bu şekilde ortaya çıkan birimler genellikle muayyen sayıdaki insan topluluğunu ifade eden “cemaat”, “oymak”, “mahalle”, “tîr”, “bölük”, “oba”, tâbi’”, “taallukat” gibi adlarla bilinirdi.

Bu adla bilinen her birim “X Cemaati”, “X Oymağı”, “X

Mahallesi" gibi mutlaka hususî bir ad taşırdı. Bu ad Kayı, Bayat, Döğ r, Avşar, Beğdili, Eymir gibi onların asıl mensup oldukları boyun adını taşıyabilirdi. Keza bu ad, Osmanlı döneminde en yaygın isimlendirme olarak gözüken Ali Koca-lu, Bayram-lu, Beçi-lü, Cengiz-lü, Çakır-lu, Gündüz-lü, Güzel Han-lu, İlyas-lu, İne Koca-lu, Kara İsa-lu, Köpek-li, Müslim Hacıl-lu, Nusret-lü, Pehlivan-lu, Sarsal-lu, Süleyman-lu, Yaban-lu, Yunus-lu örneklerinde olduğu gibi onların idarecisi veya ceddinin adı olabilirdi. Bunun yanında meslekî faaliyetleri ve mükellefiyetleri ile yaşadıkları bölge ve sairenin de adlarını alanlar olurdu.[16]

Bu gibi hususî ad taşıyan her birim, birbirleriyle uzaktan veya yakından akraba olan ve bu bakımdan birbirlerini çok iyi tanıyan hane veya ailelerden meydana gelmekteydi. Her birimin hane veya aile sayısı 5 ilâ 100 hane arasında ve hatta daha fazla olabilirdi. Her birimin başında ise çoğu defa idareci olarak "kethuda" unvanı ile bilinen kimseler bulunurdu. İdarî bakımdan kethudası olduğu birimi temsil eden kethudalar, o birimin içinde seçkinleşmiş bir aileye mensup idiler. Genelde kethudalık babadan oğula geçmekle birlikte, onların seçilmesinde ilgili birim ahalisinin ve ileri gelenlerinin önemli bir rolü vardı. Kethuda adayı tespit edildikten sonra o mahallin kadısına durum tescil ettirilir ve kadı da o şahsın tayin edilmesi için merkeze bir arzda bulunurdu.

Osmanlı döneminde bugünkü Anadolu bölgesine tekabül eden muhtelif eyâlet ve sancaklara ait XV-XVI. yüzyıl tahrir defterlerine dayanmak suretiyle Türkmen veya Yürük umumi adı altında bilinen teşekkül, grup veya birimler hakkında sıhhatli bilgiler tespit edebilmek mümkün olabilmektedir. Ancak bu tespitlerin, sadece o dönemdeki durumu yansıttığını gözden uzak tutmamak lâzımdır. Daha önce bahsedildiği gibi göçebe grupları, siyasî, sosyal, ekonomik, demografik vs. gibi âmillerin tesiriyle muhtelif gruplara bölünmekte ve asıl gruptan ayrılan grup, yeni bir adla da anılabilmekteydi. Dolayısıyla bu gibi gruplar veya birimler, daha sonraki

tahrirlerde veya kayıtlarda yeni adlarıyla yer almaktaydılar.[17] Ayrıca pek çok göçebe grubu, erken dönemlerden itibaren yerleşik hayata geçerek kırsal kesimde köyler teşkil etmesinden ve hatta bazı şehir ile kasabaların sakinleri arasında yer almasından dolayı XV-XVI. yüzyıla ait Tahrir Defterlerinde göçebe değil, yerleşik unsur olarak kaydedilmişlerdir. Bu şekilde kaydedilen pek çok yerleşim yerinin adından onların esasında göçebe olduklarını istidlâl etmek mümkün olabilmektedir.

XV-XVI. yüzyıl Tahrir Defterlerinde Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yoğun bir şekilde yürük gruplarının yaşadığı dikkati çekmektedir. Bu durumu, Osmanlı Devleti'nin en olgun dönemi olarak kabul edilen Kanunî döneminde bütün imparatorluğa şâmil olarak yapılan 1530'lara ait icmal mahiyetindeki tahrir defterlerinin Anadolu'ya ait olanlarını esas almak suretiyle tespit etmek mümkündür. Ancak bu tespitler yapılırken bahis konusu tarihten önce veya sonraya ait bazı tahrirleri de nazarı itibara almak icap etmiştir.

Anadolu'da yürük adıyla bilinen göçebe grupların en yoğun olarak yaşadığı yerlerin başında Batı Anadolu bölgesi gelmekte idi. Bu bölge, Osmanlı döneminden önce, başta Germiyan olmak üzere Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe gibi beyliklerin; Osmanlı döneminde de Anadolu beylerbeyiliğinin hinterlandı durumunda idi. 1530'larda tanzim edilen Anadolu beylerbeyiliğine ait İcmal Defterlerinden anlaşıldığına göre,[18] beylerbeyilik dahilinde, muhtelif adlar altında önemli yürük grupları vardı. Bu grupların bulunduğu yerler arasında ilk dikkati çeken bölge Kütahya'dır. Beylerbeyliğin merkezi de olan Kütahya'da 1530'larda üç büyük yürük grubu vardı. Anadolu beylerbeyinin hâssı olan bu gruplardan birisi Hâssa Yürükleri adıyla bilinmekteydi. Daha çok Selendi ile Taşâbâd taraflarında perakende bir durumda olduğu anlaşılan bu grup adını şüphesiz hâs reâyası olmasından dolayı almaktaydı. Onların böyle bir adla bilinmesi, Germiyanogulları Dönemi'nde beyliğin merkezi ile yakın bir siyasî ve ekonomik bağ içinde

olabileceğini düşündürmektedir. Diğer gruplardan toplam 42 cemaati olanı Bozguş, yine 42 cemaati olanı Kılcan ve 40 cemaati olanı ise Akkeçili adıyla bilinmekteydi.[19] Bazı grupları Osman-ili taraflarında perakende halde yaşayan Bozguş'un, esasında Germiyanlı toplulukları içinde Selçuklu Sultanı Mesud'a karşı savaşıyan Bozguş Bahadır ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.[20]

Lazkiye'de (Denizli) ise Kayı, Seyyid Vefâ ve Çobanlar adıyla bilinen üç önemli yürük grubu karşımıza çıkmaktadır.[21] Bu üç grubun bir arada ve aynı bölgede kaydedilmesini, onların daha önceki dönemlerde bir arada bulunmasının işareti olarak düşünmek mümkündür. Bunlardan Kayı'ya mensup olanlar 27 köy ve 8 cemaat halinde yaşamaktaydılar. Bu durum artık onların yerleşik bir hale geldiğini gösterir. Bu köy ve cemaat ahalisi arasında, muhtemelen onların geçmişteki statülerinin izini yansıtan "sipahizade" ve "abdal" gibi kimselerin mevcudiyeti dikkati çekmektedir. 193 hane, 10 mücerred, 1 muhassıl nüfusa sahip olan ve mensupları arasında dervişler de bulunan Seyyid Vefâ Yürükleri, Seyyid Velâyet bin Seyyid Ahmed bin Seyyid el-Vefâ'ya bağlı idiler. Bu adı taşıyan bir yürük grubunun, Kayı ile aynı coğrafî mekânda olması, oldukça ilginçtir. Bilindiği gibi son zamanlarda yapılan çalışmalar, Şeyh Edebalı'nın Vefâî olduğunu göstermektedir.[22] Onların, arşiv kayıtlarında Kayı ile birlikte aynı bölgede gözükmesi, geçmişte bir arada olmalarının tezahürü olmalıdır. Çobanlar grubuna gelince: Bunlar birisi Alaşehir'de olmak üzere toplam 8 adet cemaate sahipti. Bu Çobanlar grubunun, Osman Gazi'nin Bizans'a karşı akınlarda bulunduğu erken dönemlerde, himayesinde bulunduğu Çobanoğullarının içinden çıkan bir grup olduğunu düşünmek mümkündür.

Kütahya'nın Şeyhli kazasında muhtemelen bulundukları yerler Bursa'ya kadar uzandığından dolayı Bursa Yörükleri adlı bir grup bulunmaktaydı. Bu kaza dahilinde yer alan Palamut Yaylası, muhtemelen yürüklerin yaylak yerlerinden birisi idi. Uşak'da ise Akkoyunlu Yürükleri adıyla bilinen ve 19 adet

cemaatten meydana gelen önemli bir yürük grubu vardı.[23] Bu grubun Akkoyunlu adı ile bilinmesi ve büyük bir teşekkül olması, Akkoyunlular ile bir ilişkisinin olabileceğini oldukça muhtemel kılmaktadır. Uşak'ta ayrıca, sayıca çok fazla olmayan muhtelif cemaat grupları arasında Oğuz boyunun adını taşıyan Avşar ve Alayundlu adıyla bilinenlere de tesadüf edilmektedir.[24] Bahis konusu bölgelerin dışında Honaz, Küre, Selendi, Kula ve Homa'daki yürüklerin artık yerleşik veya yarı yerleşik bir hale geldikleri tespit edilebilmektedir.

Afyon (Karahisâr-ı Sâhib), daha ziyade dışarıdan gelen muhtelif yürük gruplarının yaylak mahallerinin olduğu bir bölge olarak dikkati çekmektedir.[25] Böyle olmakla birlikte, Sandıklı ve Bolvadin kazalarında, pek çoğu dağınık bir halde bulunan ve muhtelif köylere yerleşen bazı yürük gruplarına rastlanmaktadır.[26] Bu arada Sultanönü sancağına bağlı Seydigazi'de 13 adet cemaat grubu mevcuttu.[27] Bunlar İnönü Kalesi mustahfızlarının reayası idiler. Burada fazla bir cemaat grubunun olmaması, muhtemelen yerleşme sürecinin erken dönemlerde tamamlanması ile ilgili olmalıdır. Hamid'in (Isparta) daha ziyade Gölhisar ve Eğridir bölgelerinde yürük grupları vardı. Gölhisar'dakiler toplam 20, Eğridir'de bulunanlar ise toplam 19 adet cemaat veya bölüğe ayrılmışlardı.[28] Buradaki "bölük" tabiri, esasında Moğolca bir kelime idi. Onların burada bu adla bilinmesi, Moğol nüfuzunun Orta Anadolu'da daha hakim olduğu yerlerden buraya göç etmiş olabileceklerini ister istemez hatıra getirmektedir.

Yürüklerin Anadolu'nun Batı Karadeniz bölgesine doğru en kesif olarak yaşadıkları yerlerin başında Bolu gelmekteydi. Bu bölgedeki yürükler, 1515'de toplam 21 adet cemaate sahipti.[29] Bu cemaatlerden ikisi, belki de Horosan içlerinden gelmelerinin bir yansıması olarak Horosanlı adı ile bilinmekteydiler. Bazı cemaatlerin kışlak mahalleri Tefenni, Ereğli, Ulus ile Taraklıborlu'nun (Safranbolu) güneyindeki Viranşehir bölgesi idi. Bazıları ise Düzce bölgesini içine alan Konurpa ile Devrek ve Mengen arasındaki Hızırbey-ili'nde

yerleşik bir hale geçmişlerdi. Tarakcılı adı ile bilinen diğer önemli bir cemaatin ise Taraklıborlu merkezinin ya da bölgesinin iskânında önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bolu bölgesindeki yürüklerin önemli bir nüfus kesâfetine sahip olması, onların XVI. yüzyıl sonlarına doğru idarî bakımdan bir kaza haline getirilmesini icap ettirmiştir.[30] Daha sonra bu kaza dahilindeki yürüklerin iki kaza halinde teşkilatlandırıldıkları dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi “İfrâz-ı Yürükân-ı Bolu”, diğeri ise “Yürükân-ı Taraklu” yani “Taraklu Yürükleri” idi.[31] Kazaya Yürükân-ı Taraklu adının verilmesi daha önce bahsedilen Tarakcılı cemaati mensuplarının, kazanın asıl nüvesini teşkil etmesinden ileri gelmekte idi. Bolu’nun yanı sıra Kastamonu bölgesinde önemli bir yürük grubuna rastlanılmaması oldukça şaşırtıcıdır. Bu durum onların Osmanlı Beyliği’nin kuruluşuna paralel olarak Batı uç bölgesine doğru göç etmesiyle alâkalı olmalıdır. Tabii olarak bunda erken dönemdeki yerleşmeleri de hesaba katmak lazımdır. Koca-ili bölgesinde yürük grubuna rastlanmaması ise, hem erken dönemlerdeki yerleşmelerde hem de bölgenin coğrafî şartlarında aranmalıdır.

Hudavendigar (Bursa) bölgesinde en yoğun yürük gruplarının bulunduğu yerlerin başında Söğüt gelmekte idi. Osmanlıların tarih sahnesine çıktığı bu havalideki yürükler, 1530’larda iki grup halinde bulunmaktaydılar. Sultan Murad vakfı reayası olarak kaydedilen bu gruplardan birisi 556 hane, 983 mücerred, 1 imam ve diğeri 12 hane, 12 mücerred vergi nüfusuna sahipti.[32] Bunların müteferrik olarak kaydedilmesi, muhtelif yerlerde dağınık ve yerleşik bir hale geldiklerinin işareti olmalıdır. Bu arada Adranos, Kepsud ve Tarhala (Soma) taraflarında bir kısmı sâkin, bir kısmı da müteferrik az sayıda yürük grupları vardı. Bunun yanında Bergama’da 356 hane, 6 mücerred vergi nüfusu olan ve Bergama Yürükleri adıyla bilinen önemli bir yürük grubu mevcuttu. Buradaki bir başka önemli yürük grubunu 333 hane, 120 mücerred vergi nüfusu ile Karacalar teşkil etmekte idi. Karacaların bir diğer önemli grubu, Tarhala’da bulunmakta idi. Ayrıca bazı gruplar hem

yürüklük hem de müteferrik olarak bir kısım köylerde yerleşik hayatlarını devam ettirmekte idiler.[33]

Biga Sancağı'nda yürüklerin az sayıda ve daha çok küçük cemaat grupları halinde oldukları dikkati çekmektedir. Bu gruplar arasında Yusufiler adıyla bilinen grubun Babaî adıyla da anılması,[34] onların 1243'deki Babaî İsyanı'nın bastırılmasından sonra Batı Anadolu uç bölgelerine kadar gelen gruplardan birisi olabileceklerini hatıra getirmektedir. Biga'ya bağlı Çan kazasındaki bazı gruplar Söğüdlü adıyla bilinmekte idiler.[35] Bu durum, onların esasında Söğüd bölgesinden geldiklerine bir işaret olmalıdır.

Balıkesir Sancağı'nın merkez kazası dahilinde iki büyük yürük grubu vardı. Bu iki grubun da vergilerini belli bir rakam üzerinden vermelerinden dolayı, bürokratik yazışmalara Mukataa Yürükleri adıyla geçtikleri anlaşıyor. Bunlardan 1450 hane, 485 vergi nüfusu olanı Emir Gazi; 460 hane, 182 mücerred vergi nüfusu olan ise Medine vakfının reayası idiler.[36] Balıkesir'e bağlı Bigadiç'de de önemli bir yürük grubunun varlığı dikkati çekmektedir. Bu grup, Sındırgı bölgesinde bulunmasından dolayı Sındırgı Yürükleri adı ile bilinmekte idi.[37] Balıkesir'de bir diğer önemli yürük grubu ise İvrindi kazasında idi. Bunlar Osmanlı timar sisteminin bir yansıması olan zeamet adlı idarî bir bölgede bulunmalarından dolayı İvrindi Zeameti Yürükleri adıyla bilinmekte idiler. Bunun dışında İvrindi'ye bağlı Giresin (Savaştepe) ile Ayazmend ve Manyas kazalarında da bazı yürük gruplarına tesadüf edilmektedir.

Osmanlılardan önce Saruhanoğullarının merkezi, Osmanlı döneminde ise uzun süre Şehzade Sancağı durumunda olan Manisa dahilinde de önemli yürük gruplarının varlığı tespit edilmektedir. Bunlardan birisi "Ellici" adıyla bilinmekte idi. 42 cemaat biriminden ve 5311 vergi hanesinden meydana gelen bu grup, her elli haneden bir haneyi hizmete göndermelerinden yani devlete karşı mükellefiyet altına girmelerinden dolayı bu adı almışlardı. Diğer grup Mukataa Yürükleri adı ile

bilinmekte idi. Vergilerini toplam bir meblağ üzerinden veren ve 3664 vergi hanesi olan bu grup, başta Manisa olmak üzere, Güzelcehisar, Tarhaniyat (Menemen), Nif, Ilıca, Adala, Demirci, Gördes, Kayacık, Akhisar, Gördek, Marmara ve Gelendos'a kadar yayılmışlardı. Diğer önemli bir grup ise Karacıyan ve Buğurcıyan adıyla bilinmekte idi. Bu iki grup beraber mukataaya verildiği için birlikte kaydedilmişlerdi. Bu gruptan Karacıyan'ın esasında Aydın bölgesinde bulunan Karacakoyunlu Yürüklerinin bir parçası olduğu anlaşıyor. Buğurcıyan adı ile bilinenler ise deve yetiştirmekle şöhret bulmalarından dolayı bu adı almışlardı.[38] 735 vergi hanesi olan Karacıyan ve Buğurcıyan grubu, Manisa, Güzelhisar, Tire, Akhisar, Marmara ve Gördek bölgelerinde bulunmakta idiler. Manisa kazası dahilindeki bu yürük gruplarından başka, en fazla yürük gruplarının bulunduğu bölge Adala ve Demirci idi. Adala'daki yürük grupları Mendehorya ve Menye adlarıyla bilinmekte idiler. Bunlar bu isimleri bulundukları yerlere istinaden almışlardı. Demirci bölgesindeki yürükler, toplam 2050 nefer vergi nüfusuna ve 120 adet cemaate sahipti. Demirci Yürükleri, başta Demirci olmak üzere Germiyan, Kula, Selendi, Borlu, Adala, Aydın, Yengi, Manisa ve Marmara'ya kadar yayılmışlardı. Bu arada sancak dahilindeki Güzelhisar, Gördes ve Kayacık'dan da bazı yürük grupları vardı. Ancak bunların küçük ve perakende gruplar halinde oldukları görülmektedir.[39]

Aydın Sancağı'ndaki en önemli yürük grubu Bayramlı Karacakoyunlusu adıyla bilinmekte idi. Aydın'a bağlı Tire kazası dahilinde bulunan bu grup toplam 56 adet cemaate sahipti.[40] Bunların önemli bir nüfusunun olması, kendilerine müstakil bir kaza statüsü verilmesine sebep olmuştu. İzmir ve Birgi'deki yürükler oldukça perakende bir halde idiler. İzmir'deki bir cemaat, Manavgadiyân adı ile bilinmekte idi.[41] Manavgat adının, bu adla bilinen yürük grubuna istinaden mi, yoksa bunların Manavgat kazası dahilinde olmalarından mı ileri geldiği şimdilik meçhuldür. Güzelhisar kazasında ise iki yürük grubunun varlığı dikkati çekmektedir.

Bunlardan birisi Tahtaciyân (Tahtacılar) adıyla bilinmekte idi.[42] 77 nefer vergi nüfusu olan bu grubun, Ayasulug Kalesi'ne her yıl 300 adet tahta vermekle mükellef oldukları ve bunun karşılığında avarız vergisinden muaf tutuldukları kaydedilmiştir. Bu durum Tahtacılar adıyla maruf yürük grubunun meslekî faaliyetlerinden dolayı böyle bir adı aldıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Diğer grup ise Alâiyeli adı ile bilinmekte idi. 160 hane, 102 mücerred ve 2 imam vergi nüfusu olan bu grubun[43], geldikleri yere istinaden bu adla anıldıkları anlaşılmaktadır. Alaşehir kazasında önemli bir nüfus kesafetine sahip olan Yahşi adlı yürük grubunun önemli bir kısmı ise, perakende bir halde bulunmakta idi.[44] Bunların perakende bir durumda olması, artık yarı yerleşik bir hale geçtiklerinin işareti olmalıdır. Bozdoğan kazasında toplam 17 adet cemaat vardı. Ancak bunların pek çoğu Ayasulug kazası dahilinde sâkin bir halde bulunmakta idi.[45] Yenişehir kazasında toplam 24 cemaatten ibaret olan yürük grubu ise kaza dahilindeki muhtelif yerlerde perakende bir halde sâkindiler.[46] Yenişehir'deki bu grubun yazın yaylağa çıktığının ve kışın ise Yenişehir kazası dahilinde kışladığının belirtilmesi, ananevî hayat tarzlarını hâlâ yaşadıklarını göstermektedir. Sart kazasındaki yürük grupları arasında Tatar cemaatlerinin varlığı da dikkati çekiyor. Bunun yanında buradaki bazı grupların, Acem diyarından geldikleri tespit edilebilmektedir.

Osmanlılardan önce Menteşe Beyliği'nin asıl hinterlandı olan Menteşe Sancağı dahilindeki muhtelif bölgelerde, muhtelif adlar altında yürük gruplarının yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Bu yürük grupları Yaylacık, Yatuk Barza, İskender Bey, Kayı, Kızılcakeçilü, Horzum, Bahşı Bey, Kızılcı Balkıç (?), Divâne Ali ve Karacakoyunlu adlarıyla bilinmekte idiler.[47] Bu grupların başta Peçin olmak üzere Muğla, Mekri, Milas, Çine, Bozüyük, Balat, Tavas, Ayasulug, Tire, İzmir ve Çeşme'ye kadar yayıldığı anlaşılmaktadır.[48] Burada geçen "Yatuk" tabiri, o grubun büyük ölçüde yerleştiğinin bir işareti olmalıdır. Kayı adlı önemli bir grubun varlığı ise, bu boya mensup olanların, Menteşe bölgesinde de yoğunlaştığını

göstermesi bakımından önemlidir. Bu gruplar arasında geçen Horzum ise, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Anadolu ve Suriye bölgesinde de faaliyet gösteren ve bilahere tarih sahnesinden silinen önemli Türk hanedanından Harizmşahlara (Harezmsah) mensup bazı küçük gruplar olmalıdır. Peçin bölgesindeki bazı grupların, alt birim olarak “cemaat” adı yanında, Farsça “tîr” yani “ok” adı altında kaydedilmeleri oldukça dikkat çekicidir. Bilindiği gibi “ok” tabiri, eski Türklerde insanların zümrelere ve idârî-askerî bakımdan kabilelerin gruplara ayrılmasını ifade ederdi.[49] Bu bakımdan buradaki göçebelerin sosyal ve idarî yapılanmasında kullanılan tîr, Farsça bir kelime olsa da, tarihî bakımdan “ok”un köklerini göstermesi bakımından önemlidir. Menteşe Sancağı’nda çok fazla olmamakla beraber, Çine, Muğla ve Köyceğiz kazalarında da muhtelif yürük grupları vardı. Bunların da önemli bir kısmının “cemaat” ve “tîr” yapılanması içinde oldukları dikkat çekmektedir. Böyle olmakla birlikte birçoğu ya müteferrik ya da yerleşik bir halde bulunmaktaydı.

Teke Sancağı dahilindeki yürük gruplarına gelince: Bunlar daha ziyade Antalya kazasında bulunmakta idiler. Kızılcakeçilü, Mahmadlar, İvacalu adı ile bilinenlerin her biri 20-22 hane arasında değişen vergi nüfusuna sahipti. Çobansa adı ile bilinen grubun vergi nüfusu ise 85 hane, 6 mücerred idi.[50] Burada küçümsenemeyecek bir nüfusu olan Çobansa’nın Çobanoğullarının içinden çıkan bir grup olabileceği ilk anda hatıra geliyor. Bölgede bu gibi küçük grupların yanında Varsak ve Ulu Yürük adı ile bilinen iki önemli yürük grubu vardı.[51] Varsak adı ile bilinenlerin, Karaman vilayeti dahilinde sâkin oldukları görülüyor. Bunların Tarsus bölgesini yurt tutan Varsaklardan olduğu anlaşıyor. 21 adet cemaati olan Ulu Yürük’ün ise, esasında Sivas-Tokat arasındaki geniş bir bölgeyi kendilerine yurt tutan Ulu Yürük’ün içinden çıkıp geldiklerini söylemek mümkündür. Bunlar içinde Gencelü adı ile bilinenlerin muhtelif gruplara ayrıldığı dikkati çekiyor. Bundan başka Teke Sancağı’nın Karahisar nahiyesinde ise, 14 adet cemaati olan Serik Yürükleri mevcuttu.

Anadolu eyaleti içinde en yoğun göçebe grubunun yaşadığı bir

diğer bölge Ankara idi. Ankara bölgesinde beş önemli yürük grubunun varlığı göze çarpmaktadır. Bunlar Kasaba, Haymana, Karalar, Tâceddinlü ve Ulu Yürük adı ile bilinmekteydiler.[52] Bu gruplardan her birinin “tavâif” yani “boyılar” sosyal yapılanması içinde zikredilmesi, onların bölgedeki bulunmalarının kadimliğini gösterse gerektir. Kasaba Yürükleri toplam 55, Haymana Yürükleri 325, Karalar ile Taceddinlü Yürükleri 5'er ve Ulu Yürük ise 33 adet cemaatten müteşekkildi. Bu gruplar arasında yer alan Haymana, başta Seferihisar, Barçınllı, Karaman ve Kırşehir olmak üzere Bacı, Sandıklı, Karahisar ve Sultanönü'ne kadar yayılmıştı. Haymana adıyla bilinenlerin bu şekilde muhtelif yerlerde dağınık bir halde bulunması, esasında onun adının anlam ve manasına da bir paralellik göstermektedir. Ulu Yürük'ün asıl yaşadığı bölge, Sivas'ın kuzeyinden Tokat'a kadar olan saha idi. Bunlardan önemli bir grubun Ankara'da gözükmesi, şüphesiz buralara kadar yayıldıklarının bir işareti olmalıdır.

Ankara'nın hemen yakınında yer alan Kangırı (Çankırı) bölgesinde Kangırı Vilâyeti Yürükleri adı altında önemli bir grup vardı. Bulundukları bölgeden dolayı bu ismi alan bahis konusu grubun, 14 adet cemaati vardı. Ayrıca burada Mahmudlar Yürükleri adı ile bilinen 8 adet bölük mevcuttu.[53] Bunların “bölük” olarak bilinmesi, Moğol nüfuz ve tesirinin daha fazla hakim olduğu Orta Anadolu'ya yakın bir bölgede yaşadıklarını gösterse gerektir.

Osmanlı döneminde Karamanoğullarının ana hinterlandını içine alacak şekilde teşkil edilen Karaman Beylerbeyliği, 1530 yılına ait Mufassal Defterin icmalinden anlaşıldığına göre,[54] Anadolu'da göçebe unsurların en yoğun olarak yaşadığı diğer bir yer olarak dikkati çekmektedir. Bir bakıma buradaki göçebe unsurların pek çoğunun, Türkiye Selçuklu Devleti ve bilahere bölgede teşkil edilen Karamanoğulları ve diğer Türkmen beyliklerinden Osmanlılara intikal ettiğini gözden uzak tutmamak lazımdır. Göçebelerin yaylak mahallerinin, daha çok bu beylerbeylik dahilinde Niğde,

Beyşehir ve Aksaray taraflarında mevcut olduğu dikkati çekiyor. Bu yaylaklar arasında Niğde bölgesindeki Hasandağı, Üçkuyulu, Belkuyu, Ağa-seküsü, Melendiz ile Aksaray'daki Ovacık'ı zikretmek lazımdır. Bu yaylaklardan başka Niğde kazasındaki Aladağ'da da önemli yaylak mahalleri mevcuttu. Kezâ, Beyşehir'deki yaylakların sayısı 12 adet idi. Melendiz yaylağında mutad bir halde pazar kurulması, göçebe gruplar için burasının merkezî bir hüviyet taşıdığını göstermektedir. Haftada bir gün Çarşamba günleri kurulmasından dolayı Çarşamba Pazarı adı ile bilinen bu pazar, şüphesiz bölgedeki göçebe ve hatta yerleşik unsurların mal ve gıda ürünlerini getirdikleri ve alıp sattıkları bir yer olmalıdır.

Karaman Beylerbeyiliği dahilinde, göçebe unsurların yaşadığı yerlerin başında Konya Sancağı dahilindeki Konya Ovası gelmekte idi. Esasında bu ovanın sınırları, Ankara'nın güneyinden başlamakta ve Toroslar'a kadar uzanmakta idi. Böylesine geniş bir ovada yaşayan göçebe unsurların başında "Esb-Keşân" adı altında bilinenler gelmekte idi. Farsça olan bu tabirin yerine Osmanlı arşiv kayıtlarında zaman zaman Türkçe "At-Çeken" tabirinin kullanıldığı da görölmektedir. Buradaki "Esb- Keşân" tabiri, muhtemelen Osmanlılardan önce, Farsçanın bürokraside ve edebî dilde hakim olduğu dönemlerde verilmiş olmalıdır. Bunlara Esb-Keşân veya At-Çeken denilmesinin sebebi, at yetiştirmekle şöhret bulmaları ve vergilerini at vergisi olarak vermeleri idi. Diğer bir ifade ile, onların ekonomik ve meslekî faaliyetleri, bu adın verilmesinde müessir olmuştur.

At-Çekenlerin önemli bir nüfus kesâfetine sahip olması ve geniş bir coğrafî alana yayılması, Osmanlı döneminde onların bir nizam altına alınmalarını icap ettirmiş ve yoğunlaştıkları bölgeler göz önüne alınarak kendilerinden üç kaza teşkil edilmiştir. Bu kazalar Eski-il, Turgud ve Bayburd adlarıyla bilinmekte idi. Buradaki Eski-il, şüphesiz eski Türk devlet teşkilâtının izini yansıtmaktaydı. Turgud ve Bayburd'un ise, bu göçebe unsurların beylerinden oldukları ve bunların siyasî

bakımdan bölgede önemli bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Eski-il kazasındaki At-Çekenlerin 44 adet cemaat ve 3473 nefer vergi nüfusu, Turgud'dakilerin 84 adet cemaat ve 4435 nefer vergi nüfusu, Bayburd'dakilerin ise 21 adet cemaat ve 2594 nefer vergi nüfusu vardı.[55] Bunun yanında Eski-il kazası dahilinde, esasında Varsaklara mensup olan Kuştemür'e bağlı 7 adet cemaat grubu vardı. Bunların bazısı Ereğli'nin merkezinde, bazısı da köylerde meskûn bir halde idiler. Ayrıca, Turgud kazasında toplam 26 adet cemaatten meydana gelen ve 1300 nefer vergi nüfusu olan Yapalu adlı önemli bir teşekkül mevcuttu.[56] Yapalu'nun kabile olarak belirtilmesi, an'anevi sosyal yapısını devam ettirdiğini ve bölgede eskiden beri bulunduğunu gösterse gerektir. Bahis konusu unsurlar, hem kendileri arasında hem de kendilerine yakın şehir, kasaba ve köy halkı ile şüphesiz ticarî ve ekonomik bir ilişki içinde idiler. Bu durumun bir tezahürü olarak Turgud kazasındaki Yanıkhisâr Câmii yakınında mutad bir Pazar kurulmakta idi.[57] Bunun yanında Konya ve Akşehir kazalarında at (esb) pazarlarının mevcudiyeti, bölgedeki at ile ilgili ticaretin bir yansıması olarak düşünülmelidir.

Konya Sancağı ile sınır olan Aksaray Sancağı da göçebe unsurların muhtelif gruplar halinde bulundukları yerler arasında idi. Buradaki göçebe grupları, daha ziyade Aksaray, Koşhisar ve Ereğli bölgesinde idiler. Aksaray'da Yüzdeciyan taifesi adı altında bilinen bir grup, toplam 40 adet cemaate ve 893 nefer vergi nüfusuna sahipti.[58] Bunların ağnam vergisi olarak her yüz koyundan 1 koyun vermesinin, bu adı almalarında âmil olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada Hasandağı bölgesinde müteferrik bir halde 5 cemaat grubu yaşamaktaydı. Bunun yanında Şeyillah adı altındaki bir Tatar kabilesinin 6 adet, Bektaşlı kabilesinin 30 adet cemaati vardı.[59] Koşhisar bölgesinde ise muhtelif kabilelere mensup cemaat gruplarının varlığı dikkati çekiyor. Bunlardan padişah hassı reayası olanlar ve pek çoğu Runkuş adlı bir kabileye mensup bulunanlar, 31 adet cemaate ve 1063 nefer vergi nüfusuna malikti. Bozkırlu kabilesi adı altında kaydedilenler ise yine

muhtelif cemaatlerden meydana gelmekte idi. Bu cemaatler arasında Kamanlu ve Kırşehirli adlarıyla bilinenlerin olması, bunların bugünkü Kırşehir ve Kaman bölgesine yakın yerlerde yaşadıklarını gösterse gerektir. Bunlardan başka Haymana'dan olduğu belirtilen Hindlü adlı bir kabile ile Bozdoğanlı adlı bir kabile mevcuttu.[60] Ereğli taraflarında bulunanlar ise müteferrik bir halde idiler.

Niğde'de Bulgarlı, Dünderlu ve Yahyalı ile Haymana adlı göçebe gruplarına tesadüf edilmektedir. Bu grupların pek çoğunun kabilevî yapılarını muhafaza ettikleri anlaşıyor. Esasında Türkçe "karışık" manasına gelen ve Doğu Avrupa coğrafyasında muhtelif Türk unsurlarının bir araya gelmesi ile ilgili olarak da kullanılan "Bulgar" tabirinin, Anadolu'daki göçebe grupların hususî adı olarak kullanılması oldukça ilginçtir. Niğde bölgesindeki Bulgarlı ve Dünderlu grupları Niğde nahiyesinde bulunurken, Yahyalı adı ile bilinen grup Karahisâr-ı Develü'de bulunmakta idi. Bunlardan Bulgarlı 12 adet cemaatten mürekkepti. Dünderlu ise iki gruba ayrılmıştı. Bu gruplardan 26 adet cemaati olanı, muhtemelen perakende bir halde yaşamalarından dolayı Dünderlu Haymanasu adını taşımakta idi. Diğer grubun ise 11 adet cemaati vardı.[61] Yahyalı kabilesinin cemaat veya bölük adı altındaki birim sayısı 36 idi. Bunun yanında Karahisâr-ı Develü'de müteferrik bir halde bulunan ve 14 adet cemaate sahip olan Haymana adlı bir diğer grup vardı.[62] Ancak bu grubun yaşadıkları bölgede artık meskûn bir hale geçtiği anlaşıyor.

Orta Anadolu'da göçebe unsurların bulunduğu bir diğer bölge Kayseri idi. Buradaki göçebeler genelde "Yürük" umumî adı altında bilinmekte idiler. Bu umumî ad altındaki grupların başlıcasını Yahyalı, İslamlı ve Küstere adı altında bilinenler teşkil etmekte idi. Bunların ilk ikisi "Irmak Kenarı" nahiyesinde, diğeri ise Malya nahiyesinde yaşamakta idi.[63] Ayrıca bölgede sadece cemaat yapılanmasını muhafaza eden ve müteferrik bir halde bulunan yürüklerin sayısı bir hayli fazla idi. Niğde'ye bağlı Karahisar-ı Develü'de bir koluna rastlanan Yahyalı'nun, Kayseri'deki kolunun 17 adet cemaati vardı. Bugün

Kayseri'nin bir kazası olan Yahyalı'nın vücut bulmasında önemli bir rol oynadığı anlaşılan Yahyalı'nun, kabile olarak zikredilmesi, an'anevi sosyal yapısını kısmen de olsa devam ettirdiğinin bir işareti olmalıdır. Bu yürük gruplarının dışında özellikle Kayseri'nin Karataş ve Bozatlı nahiyelerinde müteferrik bir halde ve cemaat yapılanması içinde grupların olduğu görülmüyor.[64] Bölgedeki yürük gruplarının çoğu, mezraalara ve kışlaklara sahiptiler. Mezraalarda genelde ziraatçılık yapıldığı, kışlakların ise ileride köy haline gelebilecek bir yerleşim mahalli olarak kullanıldığı anlaşıyor. Bu durum muvacehesinde onların en azından XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren toprağa bağlanmaya başladıklarını söylemek mümkündür.

Karaman Beylerbeyliği'nin güney uç bölgesinde yer alan İç-il Sancağı'nın daha çok Gülnar ve Selendi nahiyelerinde yürük grupları bulunmakta idi. Gülnar'da bulunanların başlıcasını 17 köy ve 1 cemaat ile Cece; 7 köy ve 3 cemaat ile Bozkırlı; toplam 73 adet köy ve cemaat ile Hacı Bahaeddinlü ve toplam 38 adet köy ve cemaat ile Yuvalı ana grupları teşkil etmekte idi.[65] Bunların kahır ekseriyetle köylerde yaşaması, artık yerleşik bir hayata geçtiklerini göstermektedir. Yalnız bu gruplar arasındaki Bozkırlı'nun, esasında Cecelerin içinden çıkan bir grup olduğu anlaşıyor. Bunun yanında bahis konusu gruplardan Cece ve Bozkırlı'nun hâlâ kabile olarak zikredilmesi, onların en azından an'anevî sosyal yapılarının izlerini muhafaza ettiklerini gösterse gerektir. Gülnar kazasıyla beraber, yürük gruplarının bulunduğu diğer bir bölge Selendi idi. Buradaki gruplar, büyük ölçüde muhtelif köylerde sâkin bir durumda idiler.[66]

Rum beylerbeyliği içinde en önemli yürük topluluğunu, kayıtlarda "Etrâk-ı Yürükân-ı Büzürg" olarak geçen Ulu Yürük teşkil etmekte idi. Buradaki "Etrâk" tabiri, şüphesiz onların kavmî hususiyetini göstermekte idi. Daha önce bahsedildiği gibi Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yayılan Ulu Yürük topluluğu, esasında Tokat ile Sivas arasında bölgeyi kendisine yurt tutmuştu. Anadolu'nun önemli bir kesimindeki göçebe

unsurlar, genellikle cemaat vesaire gibi idarî ve sosyal bir yapılanma içinde olurken, Ulu Yürük topluluğunun “bölük” adı ile sosyal bir yapılanma içinde olduğu görülmektedir. Bu durum, bölgedeki Moğol nüfuzunun bir yansıması olarak düşünülmelidir. Bulundukları bölgede önemli bir nüfus kesâfetine sahip olan Ulu Yürük topluluğu, 1530’larda 32 adet bölük ve 8000’e yakın vergi hanesine sahipti.[67] Bunlar arasında 22 adet sipahizâdenin olması, esasında onların geçmişteki askerî hususiyetine de bir işaret olmalıdır. Bu topluluğa ait toplam kışlak sayısı ise 409 adet idi. Bu kışlak mahallelerini, onların artık yavaş yavaş meskûn bir hâle geldikleri yerler olarak düşünmek lazımdır. Ulu Yürük topluluğunun böylesine bir nüfus kesâfetine sahip olması, onlara kazaî bir statünün verilmesini icab ettirmiştir. Bahis konusu Ulu Yürük topluluğundan başka, esasında Ulu Yürük topluluğunun içinden çıktığı anlaşılan ve “Etrâk-ı İnallu” adı ile bilinen İnallu adlı bir diğer yürük grubu daha mevcuttu. Bu grubun 6 adet bölük ile 400’e yakın vergi nüfusu vardı.[68] Bu grubun İnaloğulları idaresinde olması, bu aileye istinaden adlarını aldıklarını göstermektedir. Bu aile ile ilgili olarak geçen kayıтта: “İnaloğulları tasarruf ederler, eşerler” ifadesinin olması, esasında bu ailenin geçmişte oynadığı siyasî role bir işaret olarak anlaşılmalıdır. 20 adet kışlağı olan bu grubun, artık kışlaklarında yarı yerleşik bir hale geldikleri anlaşıyor. Ulu Yürük’e bağlı bazı grupların, muhtemelen asıl yurtlarındaki yerlerin kifayet etmemesi sebebiyle yakın bölgelerdeki mezraalarda ziraatçılık yaptıklarını da belirtmek lazımdır. Nitekim bu gruba bağlı olan Ballu ve Kazancalu gibi gruplar, Çorum’un Karahisar-ı Demirli kazası dahilindeki mezraalarda ziraatçilikle uğraşmakta idiler.[69]

1530 tarihlerinde tanzim edilen İcmal Defteri’nden anlaşıldığı kadarıyla, Çukurova bölgesinde yürüklerin en yoğun olarak yaşadıkları yerlerin başında Tarsus, Adana ve Kars (Kadirli) gibi bölgeler gelmekteydi.[70] Tarsus bölgesindeki yürükler, daha ziyade Varsaklara mensuptular. Bu bölgedeki grupların an’anevî teşkilât yapısının izlerini devam ettirdikleri

anlaşıyor. Bu cümleden olarak Varsaklara mensup asıl boyları Kuştemür, Kusun, Ulaş, Esenlü, Gökçelü, Elvanlu gibi boylar teşkil etmekte idi. Bu boylara bağlı cemaatlerin içerisinde boy beylerinin, âile ve efradını belirten cemaatlerin “Ordu” adı ile belirtilmesi, onların geçmişteki askerî ve siyasî fonksiyonlarının bir işareti olmalıdır.[71]

Bu boy adlarının pek çoğunun, Osmanlı idarî sistemi içinde, o boyun mensuplarının yaşadıkları bölgeler nazar-ı itibara alınarak, Kuştemür nahiyesi ile Kusun ve Ulaş kazaları gibi adlar altında bir nahiye ve kaza haline getirildiği anlaşıyor. Bu nahiye veya kazalarda müteferrik cemaatler halinde yaşayan ve birçok mezraaya sahip olan grupların artık yavaş yavaş yarı yerleşik bir hale geldikleri anlaşılmaktadır.[72] Bu Varsaklardan önemli bir diğer grubun Osmanlı döneminde Kırşehir bölgesinde bulunduğu görülüyor. 1485 yılında 12.000 civarında bir nüfusu olan Kırşehir’deki Varsak grubunun,[73] 1530’larda %100’e varan bir nüfus artışı ile 25.000 civarında bir nüfusa ulaştığı görülüyor.[74] Buradaki Varsak grupları “cemaat” veya daha önce bölgedeki Moğol nüfuzunun tesiri ile “bölük” adı ile bilinmekteydiler. Daha çok Kırşehir’in kuzey ve kuzeybatı taraflarını yurt tutan ve buralardaki mezraalarda ziraatçılık yapan bahis konusu Varsaklara mensup gruplardan çoğunun bilahere kışlaklarında meskûn bir hale geldikleri ve köyler teşkil ettikleri tespit edilmektedir.

(dowamy bar).. Taryhy makalalar